

УДК 37+001.895]:316(477)

Щекатунова Ганна Дмитрівна,
завідувач кафедри методики та психології
дошкільної і початкової освіти
Інституту післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка
кандидат педагогічних наук, доцент

Інноваційний розвиток освіти в умовах трансформаційних змін українського суспільства

У статті сформульовано сутність інноваційних змін освіти у її соціально-філософському контексті. Розкрито суспільні чинники, що визначають сучасні цілі та завдання розвитку шкільної освіти та її цінності, які є основою педагогічних інновацій, експериментів, реформ.

Ключові слова: інноваційний розвиток; соціальні чинники; цінності освіти; гуманітаризація освіти

Инновационное развитие образования в условиях трансформационных изменений украинского общества

В статье сформулирована содержательная сущность инновационных изменений образования в ее социально-философском контексте. Раскрыты общественные факторы, которые определяют современные цели и задачи развития школьного образования и его ценности, которые являются основой педагогических инноваций, экспериментов, реформ.

Ключевые слова: инновационное развитие; социальные факторы; ценности образования; гуманитаризация образования

Innovative development of education in Ukrainian society transformation changes

In an article in the most general terms formulated meaningful innovation changes the nature of schooling in its socio - philosophical context. Solved social factors that determine the current goals and objectives of schooling and its values, which are the basis of pedagogical innovation, experimentation reforms.

Keywords: innovative development, social factors, values education, liberalization of education.

Постановка проблеми. Інноваційна за змістом і характером загальносвітова динаміка суспільних процесів вимагає від країн усього світу вибору випереджальної моделі подальшого розвитку, мобілізації всіх суспільних ресурсів, головним із яких є освіта. Саме освітні інновації стають тим механізмом, який характеризується організованими змінами стану освітніх систем; переходом від стихійних механізмів перебігу інноваційних процесів до свідомо керованих; інформаційною, матеріально-технічною та кадровою забезпеченістю реалізації основних етапів інноваційних процесів у навчальному закладі; наявністю ініціативи, творчості і самодіяльності.

З різною інтенсивністю інноваційні процеси відбуваються в освіті. Їх ефективність значною залежить від нової філософії освіти, науково-педагогічного обґрунтування освітньої політики держави та відповідної нормативно-правової бази. Стрімкий розвиток освіти в таких розвинутих країнах як Англія, Німеччина, Японія, США, Фінляндія обумовлений визнанням освіти як соціальної цінності, системою правових та фінансових відносин; наявністю власної ресурсної бази; науковим управлінням; застосуванням системних інновацій; постійним моніторингом та маркетингом; залученням інвестицій; створенням умов для особистісного та професійного зростання учасників освітнього процесу; використанням сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій; здійсненням співуправління; розвитком відповідальності за наслідки ухвалених рішень управлінської та педагогічної діяльності, створенням системи високоякісної особистісної освіти; поліпшенням матеріально-технічної бази тощо.

Хоча в Україні відбувається досить суперечливий процес політичних, та економічних перетворень в умовах соціальної кризи, інтенсивної соціальної стратифікації, перегляду ціннісних засад суспільства, держава намагається вирішувати складні завдання інноваційного розвитку освіти, загалом і шкільної зокрема.

У проекті Концепції розвитку освіти України на період 2015 – 2025 років наголошується, що одним із найбільших секторів суспільства є освіта, яка, з одного боку, має численні проблеми системного характеру, а з іншого – потребує інноваційного розвитку, бо є невід’ємною складовою задоволення широкого комплексу національних інтересів держави.

Серед пріоритетів реформування шкільної освіти визначено її інноваційний розвиток, який має забезпечити якісні зміни змісту, форм, методів, засобів, технологій навчання, виховання й управління. До першочергових завдань віднесено удосконалення нормативно-правової бази шкільної освіти, оновлення змісту шкільної освіти, перехід до формування компетентного випускника, створення системи національного виховання, розвиток державно-громадського управління освітою, поліпшення фінансового забезпечення галузі [1].

Водночас стан справ в освіті, темпи та зміст перетворень, що відбуваються у загальноосвітніх навчальних закладах, не повною мірою задовольняють потреби особистості учня, держави та суспільства.

Актуальність цієї проблеми також зумовлена загостренням суперечностей між:

- потребою держави у компетентному випускникові школи з відповідним рівнем культури, мобільності, творчості, адаптивності до соціально-економічних змін і недостатнім рівнем усвідомлення нових функцій шкільної освіти;

- стихійністю інноваційних процесів у практиці освітньої діяльності шкіл й необхідністю узгодження нових ідей із соціальними потребами та нормативними вимогами;

- необхідністю впроваджувати нові знання та використовувати сучасні способи передачі інформації, застосовувати інноваційні освітні технології і низьким рівнем як психолого-педагогічної підготовленості педагогів, так і недостатніми економічними можливостями впровадження нововведень.

Саме тому у проекті Концепції розвитку освіти України на період 2015 – 2025 років наголошується на необхідності системної реформи шкільної освіти на засадах інноваційного розвитку.

Аналіз останніх років досліджень. Генезис освітніх інновацій у вітчизняній і зарубіжній педагогіці кінця XX – початку XXI ст. свідчить про те, що велика група науковців приділила цій проблемі достатню увагу. Зокрема її філософський аспект розробляли В. П. Андрущенко, Б. С. Гершунський, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, В. С. Лутай, В. О. Огнев'юк та ін.; соціологічний – М. В. Удальцова, С. О. Сисоєва, М. М. Слюсаревський та ін.; управлінський – В. І. Бондар, Л. М. Ващенко, А. С. Гальчинський, Л. І. Даниленко, Г. В. Єльнікова, Л. М. Калініна, В. В. Крижко, В. І. Маслов, М. Мескон, Н. С. Погрібна, М. Портер, Ф. Хедоурі та ін.; педагогічний – К. Ангеловський, Ю. К. Бабанський, В. П. Беспалько, І. Д. Бех, Л. М. Ващенко, Л. І. Даниленко, І. М. Дичківська, В. І. Луговий, В. Ф. Паламарчук, І. П. Підласим, М. М. Поташник, О. М. Подимова, І. А. Е. Роджерс, О. Я. Савченко, Г. І. Селевко, О. В. Сухомлинська, Л. Л. Хоружа; андрогогічний – Н. В. Василенко, В. В. Олійник, О. М. Пехота, Н. Г. Протасова, С. О. Сисоєвою, Л. Л. Хоружою та ін.; порівняльної педагогіки – Н. В. Абашкіна, З. О. Малькова, Л. П. Пуховська та ін.; психологічний – О. Глузман, Л. М. Карамушка, С. І. Максименко, С. І. Подмазін, В. А. Семиченко та ін.; технологічний – А. І. Берг, В. Ю. Биков, Н. В. Морзе й ін.

Вітчизняні вчені визначили закономірності інноваційного розвитку сучасної освіти у змісті й технологіях навчання відповідно до загальних цивілізаційних процесів та принципи інноваційного розвитку шкільної освіти; обґрунтували взаємообумовленість розвитку освіти із наукою і передовою практикою, залежність прискорення процесів старіння знань і пов'язане з цим

зростання темпів і масштабів їх оновлення; забезпечили переорієнтацію педагогічних нововведень з процесів засвоєння знань на процеси формування особистості, здатної до саморозвитку та ін.

Розроблено фундаментальні наукові положення щодо інноваційної діяльності: її принципи, основи управління освітніми інноваціями, їх класифікація. Створено методики втілення освітніх інновацій у практичну діяльність педагогічних працівників з метою підвищення рівня управління інноваційними навчальними закладами, ефективності навчально-вихового процесу, його наукового, методичного, інформаційного забезпечення.

У дослідженнях провідних учених [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8] наголошується, що традиційна система шкільної освіти, яка утворилася в минулому, вже не відповідає вимогам сьогодення. Саме інноваційний розвиток шкільної освіти закладає контури держави на майбутнє, формує інтелектуальний потенціал нації, основи її самостійності та здатності до виживання в умовах міжнародної конкуренції.

Отже, можемо зробити висновок, що за останні десятиріччя вітчизняна педагогічна наука змінила як філософію освіти, що формує освітню політику, так і педагогічну практику, яка забезпечує її інноваційний розвиток. Разом із тим, цілий ряд найважливіших аспектів освіти як чинника трансформаційних змін у суспільстві вимагають сучасного соціально-філософського осмислення і пошуку координат щодо якісних і системних змін шкільної освіти.

Метою статті є аналіз феномену інноваційного розвитку шкільної освіти у соціально-філософському контексті та визначення чинників процесу її інноваційного розвитку відповідно до сучасних трансформаційних змін українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. У сучасній Україні тема освіти набула особливого значення. Це пов'язано з визначенням пріоритетних напрямів розвитку нашої країни: або Україна стане високорозвиненою, постіндустріальною країною, або залишиться серед спільнот, які переходять від одного етапу кризи до іншого.

Саме в умовах реформування українського суспільства, освіта стає одним з провідних факторів його трансформації та розвитку.

Розгляньмо деякі суспільні чинники, які визначають сучасні цілі та завдання розвитку шкільної освіти.

1. Перехід від індустріального суспільства до постінформаційного змінює традиційні цільові пріоритети розвитку та модернізації шкільної освіти:

- перехід до децентралізованого управління, зростання інституційної та індивідуальної автономії ЗНЗ;
- коригування освітніх цілей з урахуванням зростаючої ролі інформації та випереджувальних темпів розвитку сфери соціальних послуг;
- гуманітаризація та гуманізація змісту шкільної освіти;
- перехід на компетентнісний підхід до процесу навчання;
- диверсифіковані шляхи професійного зростання педагогів;
- уніфікація процедур оцінювання та оцінок результатів шкільної освіти;
- розвиток інноваційних інформаційних технологій.

2. Глобалізація як сучасна світова тенденція. Вона впливає на обмін інформацією, трансфер капіталів, міграцію населення, загострення планетарних проблем довкілля, інтенсифікацію міждержавних відносин, бізнесу, підприємництва. У цьому ж контексті постають і проблеми розвитку шкільної освіти. У глобальному світі ефективність національних освітніх систем освіти розглядається як одна з головних передумов забезпечення конкурентоспроможності кожної країни, а відкритість цих систем – як спосіб адаптації молодшої генерації до нового світового порядку, запоруки життєздатності національних культур. На школи покладається завдання підготувати учнівську молодь до загроз, які становлять для людства індивідуалізм та утилітаризм у крайньому їх прояві, допомогти молоді протистояти їм; навчати її толерантності та розуміння.

3. Індивідуалізація культури – сучасна тенденція, яка найбільшою мірою притаманна країнам Заходу – поступово поширюється й на інші країни. У

молодіжному середовищі, наприклад, ця тенденція має такі прояви, як лібералізація сексуальних стосунків, зростання самостійності підлітків, ролі молодіжних субкультур, розширення прав жінки, посилення уваги до захисту прав дитини. Це призводить до зростання можливостей громадян реалізовувати зазначені проблеми самостійно і незалежно від того, до якої соціальної групи або класу вони належать.

Однак, незважаючи на те, що у глобалізованому суспільстві освітні послуги надаються з максимальним урахуванням індивідуальних запитів і потреб споживачів, значно зростає соціальне розшарування суспільства, аж до його поляризації: на одному полюсі опиняються обрані й успішні, а на іншому – аутсайтери. Навіть у заможних країнах зростає кількість дітей з функціональними обмеженнями життєдіяльності, соціально дезадаптованої молоді, і що значно послаблює канали зміцнення солідарності у спільноті. Цілі, якими керуються за таких умов навчальні заклади, постають досить суперечливими: з одного боку, необхідно готувати тих, хто навчається, до економічної конкуренції, виховувати їх як непересічних особистостей, ініціативних і креативних фахівців, а з іншого – формувати в них здатність до співпраці, навчати діяти в групі, виявляти солідарність і дбати про колективний інтерес.

4. Прискорення науково-технічного прогресу є тією загальною тенденцією, яку проблематично оцінити однозначно, оскільки сучасні наукові відкриття вражають як перспективами, так і загрозами, які вони становлять для людства. Наприклад, експерименти з людським мозком, клонуванням, генною інженерією є такими ж обладійливими в плані вдосконалення людської природи, як і небезпечними в плані її руйнації. У зв'язку з цим постає питання, до якої межі можливо втручатися у генофонд людини, не ризикуючи втратити її антропологічні характеристики як представника людського роду.

Загальноосвітні навчальні заклади також покликані вирішувати завдання «розумної асиміляції» досягнень науково-технічної революції. Передусім слід навчити учнів замислюватись над наслідками нестримного наукового прогресу,

усвідомлювати, що наукові відкриття мають розглядатися не як самоціль, а тільки як засіб цивілізаційного розвитку людства. Готуючи молодь до суспільства знань, важливо не втратити ціннісний компонент освіти як визначник її когнітивної складової. Тож освіта повинна дати адекватну відповідь сучасним викликам, а тому дедалі більш нагальною стає необхідність її трансформації.

Інноваційні зміни як соціальний механізм розвитку шкільної освіти можуть бути ефективними лише за умов оптимального поєднання її соціальної і ціннісної складових з цілісністю шкільної освітньої системи та інноваційною педагогічною діяльністю, яка забезпечує процес виховання, навчання і розвитку особистості учня. Отже, зміст інновацій не може бути спрощений до нововведень або їх освоєння як до разових акцій, у яких бере участь лише частина суб'єктів повного циклу інноваційного процесу.

Саме том, ми розглядаємо інноваційний розвиток шкільної освіти як процес керованих інноваційних змін в усіх її компонентах (концептуальному, дидактичному, виховному, управлінському, матеріально-технічному тощо) та їхніх структурних елементів, які забезпечують новий рівень освітньої діяльності, якісний результат і конкурентоспроможність випускника школи як головного суб'єкта інноваційного розвитку суспільства.

Особливе значення для інноваційного розвитку сучасної шкільної освіти має розуміння її філософського контексту, який визначає сутність педагогічних інновацій, експериментів, реформ через переосмислення суспільних цінностей освіти. Соціально-економічні реформи початку століття, швидкий темп життя, економічні кризи, перехід до ринкової економіки актуалізували цінності, які деякі вчені називають «аксіологічною революцією». За радянських часів освіта як цінність держави і як цінність суспільства була провідною в педагогічних концепціях. У XXI столітті сутністю освітніх реформ, які відбуваються в багатьох країнах світу, є пріоритет освіти як цінності особистості, «цінності індивідуально мотивованого, пристрасного ставлення людини до рівня і якості своєї освіти» [4].

Більшість дослідників зазначають, «що в сучасному світі діють дві основні діалектично взаємопов'язані тенденції розвитку. Одна з них полягає в зростанні єдності, цілісності людства, в утвердженні колективності як його органічної властивості. Друга – у створенні в світі дедалі більше нових, небачених раніше можливостей для всебічного прояву індивідуальності, для індивідуалізації особистості [4]». Обґрунтовуючи особистісну цінність освіти, психологи й педагоги підкреслюють, що ресурс розвитку людини закладено в ній самій. «Імплантація освітніх інновацій є запорукою конкурентоспроможності освіти, її здатності формувати людину з інноваційним способом мислення [4]».

Тісний зв'язок освіти і пріоритетних цінностей суспільства можна осмислити через аналіз сучасної філософії освіти, яка ґрунтується не на діалектико-матеріалістичній теорії пізнання, а на філософії єдності, концепції ноосфери, глобальної освіти, філософії серця, життєтворчості, діалозі культур тощо.

Об'єктом інтересу сучасної філософії освіти стала узагальнена педагогічна реальність минулого і сьогодення, що знайшла відображення у формі освітніх ідей, концепцій, систем, головне положення яких ми можемо сформулювати як визнання в якості провідного шляху розвитку освіти, еволюцію від ідеї «людини освіченої» до ідеї «людини культури», що означає необхідність набуття особистістю знань, універсальних компетентностей не стільки для досягнення особистого матеріального успіху, скільки для реалізації своїх світоглядних цінностей. Для цього необхідно безперервно збагачувати соціум загальнолюдськими духовно-моральними цінностями; закріплювати найважливіші цінності національного соціуму; формувати в індивідуальній та суспільній свідомості повагу до прав особистості, інтересів держави; розвивати систему шкільної освіти відповідно до нових умов реального життя і досягнень випереджального наукового знання, поступово перетворюючи її в сферу засвоєння способів мислення і практичної діяльності тощо. У цьому виявляється особлива роль, місія інноваційного розвитку сучасної шкільної

освіти як основної цінності суспільства. Саме філософія освіти покликана концептуально забезпечити процес трансформації суспільних цінностей у цінності і цілі шкільної освіти.

Сьогодні очевидно, що загальнолюдськими цінностями є:

- людина, її моральне та фізичне здоров'я;
- суспільство, у якому ми живемо, а отже, все те, що пов'язане з соціальними цінностями людини;
- природа як живе середовище нашого проживання;
- космос (або духовність) щось вище.

У яких же напрямках може бути здійснено гармонізацію загальних цінностей у шкільному освітньому процесі?

Прогресивна педагогічна думка та освітня практика завжди прагнули до гармонійних відносин людини з людиною, природою, суспільством, самим собою. Однак ситуативні впливи, бажання швидкого досягнення результатів визначали постійні дисбаланси: домінанта колективу, суспільства – за рахунок особистого, технократичності – за рахунок гуманітаризації, алгоритмізації – за рахунок творчості, знань, а не розвитку тощо.

Одним із найбільш характерних перекосів шкільної освіти є пріоритет інтелектуального підходу над емоційно-образним пізнанням світу, над розвитком почуттів, відносин, інтуїції. Завдання сучасного змісту шкільної освіти – встановити баланс морального, естетичного, інтелектуального, надати можливості реалізувати всі здібності особистості учня, зокрема його емоційно-образні здібності, які великою мірою визначають творчі можливості дитини.

Засобами гармонізації шкільної освіти, на наш погляд, є екологія суспільної свідомості, гуманітаризація, естетизація, індивідуалізація та повноцінна соціалізація, осмислення духовного життя людини, створення умов для самореалізації в педагогічному процесі не тільки тих, хто навчається, а й тих, хто навчає.

Отже, у пошуках ціннісних орієнтирів шкільної освіти, її гармонізації, системоутворювальними стають поняття *людина, індивідуальність, духовність*,

освіченість, національна і загально цивілізаційна культура, здоров'я, вибір, відповідальність, варіативність, толерантність. Важливо, щоб ці категорії закріпилися в свідомості учня і педагога, визначали рівень їх культури та зміст інноваційної діяльності, яка забезпечить шлях:

- 1) від догматичної та волюнтаристської до науково обґрунтованої та реалістично шкільної освітньої політики;
- 2) від шкільної освіти, що пристосовується і відтворює, до освіти, що розвиває та розвивається;
- 3) від соціально-інертного педагога до педагога творчого, професійно-компетентного.

Висновки. Розгляд соціальних та ціннісно-цільових складових інноваційного розвитку шкільної освіти в Україні, в міру можливостей автора, відтворюють його бачення необхідності зміни основної парадигми шкільного навчання відповідно до типу соціокультурного розвитку країни; руху української шкільної освіти в напрямі інтеграції до світового освітнього простору (демократизація школи, гуманізація освіти, комп'ютеризація, вільний вибір програм навчання); шкільної освітньої системи відповідно до вимог ринкової економіки. Ці зміни реально можуть бути здійснені за умов забезпечення державою прозорості, широкої гласності при підготовці та реалізації всіх найважливіших кроків з реформування шкільної освіти, реальної участі в ньому найбільш авторитетних фахівців галузі, обов'язкового проведення громадської, насамперед наукової експертизи найважливіших рішень і проектів у цій галузі.

Література

1. Концепція розвитку освіти України на 2015 – 2025pp. Проект [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/> - Назва з екрана.
2. Гершунский Б.С. Освіта в третьому тисячолітті: гармонія знання і віри / Гершунський., М., 1997.

3. Даниленко Л.І. Теоретико-методичні засади управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах: Дис. на зд. наук. ст., д-ра пед. наук: 13.00.01.- К.: Інститут педагогіки АПН України, 2005.
4. Ващенко Л. М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: Монографія. – К. : Видавниче об'єднання „Тираж”, 2005. – 380 с.
5. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України; гол. ред. В.Г. Кремень. – К. : Юріонком Інтер, 2008.
6. Савченко О. Я. Державні стандарти шкільної освіти і управління інноваційним процесом. – К, 2001.
7. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К., 2003.
8. Феномен інновації: освіта суспільство, культура / за ред. В.Г. Кременя. – К. : Педагогічна думка. – 2008. – 472 с.